

Методологічне дослідження впливу суб'єктивних факторів на успішність оперативних дій бійців тероборони в контексті захисту прав людини на життя та охорону здоров'я

СОВА Маргарита*

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри психології, педагогіки та соціології Державного податкового університету

м. Ірпінь, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8631-5326>;

ДЕНІЖНА Світлана

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології, педагогіки та соціології Державного податкового університету

м. Ірпінь, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3190-7903>

Анотація. Оперативні дії бійців територіальної оборони під час воєнного стану пов'язані з ризиком для їхнього життя та здоров'я, а також передбачають високий ступінь відповідальності за життя людей, які страждають від військового вторгнення Росії. Від успішності їх оборонних, оперативних, рятувальних дій певною мірою залежить результат протидії військовій агресії. У зв'язку з цим дослідження впливу суб'єктивних факторів на успішність оперативних дій бійців територіальної оборони набуває особливої актуальності та потребує поглибленого вивчення. Мета статті полягає в методологічному дослідженні впливу суб'єктивних факторів на успішність оперативних дій бійців територіальної оборони в контексті захисту прав людини на життя та охорону здоров'я. Методологію дослідження становить комплекс методів (описовий, індуктивний, дедуктивний, аналітичний, оцінювальний, кореляційний, методи математичної статистики) і діагностичних методик. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше теоретично обґрунтовано й емпірично доведено вплив суб'єктивних факторів на успішність оперативних дій учасників територіальної оборони в контексті захисту прав людини на життя та охорону здоров'я; визначено критерії успішності оперативних дій, запропоновано комплекс діагностичних методик дослідження, спрямованих на досягнення поставленої мети; здійснено кореляційний аналіз суб'єктивних факторів успішності оперативних дій бійців територіальної оборони; окреслено пріоритетні напрями вдосконалення програм психологічної служби в умовах воєнного стану. Результати дослідження свідчать про низхідну динаміку за показниками внутрішньої та зовнішньої оцінки успішності бойових дій учасників тероборони, яка знижується від групи респондентів з високим рівнем до групи з низьким рівнем, а також за показниками соціально-психологічної адаптації до екстремальних умов оперативної діяльності, схильності до ризику, психологічного благополуччя та життєстійкості. Показники емоційного вигорання, навпаки, мають висхідну динаміку і зростають від групи з високим рівнем успішності до групи з її низьким рівнем. Доведено, що регулярне проведення профілактичних, консультативних і корекційних заходів, спрямованих на спостереження за станом здоров'я захисників, сприятиме реалізації їх прав на охорону здоров'я. Практична значущість дослідження полягає в тому, що отримані емпіричні дані щодо впливу розглянутих суб'єктивних факторів на успішність оперативної діяльності бійців є конкретними орієнтирами вдосконалення програм реалізації прав людини на життя та охорону здоров'я за часів воєнного стану, організації запобіжних і консультативних заходів, які сприяють підвищенню ефективності бойових дій захисників України

Ключові слова: право на життя; право на охорону здоров'я; бійці; Сили територіальної оборони; оперативні дії; воєнний стан; емоційне вигорання

Історія статті:

Отримано: 20.02.2023

Переглянуто: 24.03.2023

Прийнято: 17.04.2023

Рекомендоване посилання:

Сова М., Деніжна С. Методологічне дослідження впливу суб'єктивних факторів на успішність оперативних дій бійців тероборони в контексті захисту прав людини на життя та охорону здоров'я. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 1 (25). С. 50–62. doi: 10.33270/01232502.50.

*Відповідальний автор

© Сова М., Деніжна С., 2023

Вступ

Військова агресія Росії та повномасштабне вторгнення її на територію України супроводжуються жорстоким ставленням окупантів до людей, численними жертвами та вбивствами, захопленням заручників та мародерством, руйнуванням міст і сіл, руйнуванням житлових будинків й інфраструктури. Вияви крайніх форм військової агресії, які супроводжуються ракетними ударами та обстрілами, використанням отруйних речовин і підпалами, є, безперечно, кримінальними злочинами, порушенням прав людини на життя та охорону здоров'я.

Право людини на життя – невід'ємне право кожної особи, яке не може бути обмеженим і скасованим. Воно закріплене в міжнародно-правових актах з прав людини та в законодавстві України.

Згідно зі ст. 27 Основного Закону України, право людини на життя – основоположне (фундаментальне), невід'ємне право кожної фізичної особи, гарантоване Конституцією України, яке належить до громадянських (особистих) прав у системі прав і свобод людини та громадянина. Конституційне право на життя охоплює такі складові: невід'ємність права людини на життя; заборона свавільного позбавлення життя; право захищати власне життя та життя інших людей від протиправних посягань¹.

У міжнародно-правових актах право людини на життя зафіксовано в Загальній декларації прав людини від 10 грудня 1948 року, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року.

Слід зауважити, що право на життя є недостатньо захищеним у ситуації міжнародного військового конфлікту. За умов збройного конфлікту норми міжнародного гуманітарного права набувають певного обмеження прав людини, адже дозволяється навіть застосовувати летальну зброю до комбатантів.

Водночас невід'ємною складовою життєдіяльності людей є право на охорону здоров'я, яке міститься в нормативно-правових документах державного (ст. 3, 49 Конституції України) та міжнародного рівнів, а саме: у документах Організації Об'єднаних Націй і її спеціалізованих установ – статутах (Конституції) Всесвітньої організації охорони здоров'я, Міжнародної організації праці, Конвенції (IV) про захист цивільного населення під час війни².

З огляду на загрози життю та здоров'ю під час війни, поглибленого обґрунтованого аналізу потребує дотримання цих прав захисниками Батьківщини, які в боротьбі з воєнним злочином виявляють мужність, стійкість і незламність. У цей складний для країни час на допомогу населенню прийшли фахівці різних професій – лікарі та психологи, водії та пожежники, інженери й техніки, соціальні працівники та волонтери.

Бійці Сил територіальної оборони (ТрО) спільно з рухом опору української громади допомагають і військовослужбовцям, і лікарям, і постраждалим, ризикуючи власним життям та щодня наражаючи себе на небезпеку.

Бойові дії учасників ТрО пов'язані з використанням зброї, спеціальної техніки, військово-технічних засобів, постійною готовністю до виїзду на оперативні завдання, прийняттям рішень в екстремальних ситуаціях, що, відповідно, супроводжується значними фізичними та психологічними навантаженнями.

Цілодобові чергування також є порушенням нормального режиму життєдіяльності людини, що може стати причиною не лише стомлення, а й різних психічних захворювань і розвитку психологічних аномалій, патологічних процесів.

Певна річ, екстремальний режим роботи в небезпечних умовах, пов'язаний зі значними фізичними та нервово-психічними навантаженнями, впливає на зміни у функціонуванні організму, зумовлює прояви негативних психічних станів, що, відповідно, спричиняє зниження готовності до бойового реагування, втрату працездатності захисників, зниження продуктивності їхньої діяльності й успішності виконаних оперативних завдань. Такі наслідки слід враховувати під час організації антивоєнної діяльності бійців територіальної оборони, що пов'язані з ризиком для їхнього життя та здоров'я. Отже, наразі актуальними є питання боротьби людей за право на життя та захист громадян від злочинних посягань терористичного характеру, які вчиняються на теренах нашої держави із застосуванням військової зброї та супроводжуються жертвами серед населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що в сучасному науковому дискурсі феномен «право людини», зокрема право людини на життя та охорону здоров'я, отримало статус інтегрального напряму правничого дослідження, до якого доєднались інші наукові складові, котрі спільно становлять систему прав людини та громадянина.

Проблемні питання конституційного права людини на життя в Україні проаналізували у своїй праці А. В. Джуська та А. Я. Палюх. Автори окреслили можливість закріплення цим правом обов'язку держави підтримувати й розвивати умови для гідного життя людини. Зазначено, що обов'язок захисту права на життя полягає в тому, що держави мають застосовувати належні

¹ Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>

² Статут (Конституція) Всесвітньої організації охорони здоров'я від 22 лип. 1946 р. URL: https://zakon.cc/law/document/read/995_599; Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листоп. 1992 р. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>; Конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни від 12 серп. 1949 р. URL: <https://www.icrc.org/ru/doc/resources/documents/misc/geneva-convention-4.htm>.

заходи для подолання факторів, які можуть загрожувати життю або перешкоджати громадянам жити в гідних умовах. Кожна людина має можливість розпоряджатися своїм життям на власний розсуд, насамперед користуватися всіма легітимними засобами та ресурсами для профілактики передчасної смертності (Dzhuska, & Paliukh, 2019, p. 50).

Щодо розуміння прав людини на життя постійно триває жвава міжнародна дискусія. Представники різних методологічних підходів обстоюють різні тлумачення прав людини на життя. Відповідно, існують численні виміри проблеми права людини на життя, які стосуються різних сфер суспільного життя – мораль, ідеологія, світогляд, релігія, філософія, соціологія, психологія, культура, антропологія. Так, прихильники *класичного природного права* дотримуються розуміння прав на життя як невід'ємного атрибута кожної людини, який належить їй від народження, зокрема природні, невідчужувані та священні імперативи (Vinhlovská, & Demydenko, 2009, p. 46; Thebenko, 2015, p. 162).

Згідно з позицією *юридичного позитивізму (нормативного)* право людини на життя тлумачать як юридично гарантовані можливості використовувати соціальні блага, як офіційний критерій можливої поведінки людини в державно-організованому суспільстві (Hladun, 1994, p. 48; Stadnik, & Bondar, 2019, p. 4).

Адепти соціологічного позитивізму до осмислення феномена «право людини на життя» розглядають його як соціально-природну потребу індивіда та його інтереси, що існують і здійснюються в соціумі за допомогою природного модусу. Як зазначає П. Рабінович, «основоположні права людини є певними можливостями людини, які доконечні для задоволення потреб існування та її розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно обумовлюються досягнутим рівнем розвитку суспільства та забезпечені обов'язками інших суб'єктів» (Rabinovych, 2015, p. 12).

У науковому дискурсі існують різні методологічні погляди на взаємовідношення між захистом міжнародного права людини та міжнародного гуманітарного права людини на життя під час збройного конфлікту. Варті уваги конкурентний, інтеграційний і комплементарний методологічні підходи щодо співвідношення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини.

На думку представників *конкурентного підходу* (наприклад Г. Мейровіц), які акцентують на співвідношенні міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, ці права не можуть діяти одночасно через специфіку їхнього характеру та розвитку. Автори обґрунтовують свою позицію тим, що під час збройного конфлікту міжнародне гуманітарне право повною мірою витісняє міжнародне право прав людини тому, що перше є *lex specialis* щодо

останнього (Bakalinska et al., 2017; Stepaniuk, 2021).

Прихильники *інтеграційного підходу* Б. Шефер (B. Schaefer), Ж. Пікте (J. Pictet)) аргументують свою позицію тим, що зазначені міжнародні права можна поєднати в одне ціле та розглядати як єдине поняття – «гуманітарне право» або «право прав людини» (Schaefer, 2006; Pictet, 1975).

Однак військові дії показали суперечливість таких суджень відповідно до реального факту, коли російським агресорам віддали наказ вбивати полонених у с. Попасна Луганської області або спричинити підпал полонених «азовців» у с. Оленівка Донецької області.

Прибічники *комплементарного підходу* вважають, що норми міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини мають бути частково взаємоузгодженими та доповнювати одна одну. Цей підхід закріплено в практиці міжнародних організацій, зокрема в резолюціях і рішеннях Ради Безпеки ООН, Генеральної Асамблеї ООН, Комісії ООН з прав людини, у яких зазначено про необхідність дотримання під час військових конфліктів вказаних прав. З огляду на це можна твердити, що замах на життя або позбавлення життя в умовах збройного конфлікту є одночасним порушенням норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини.

Урегулювання розглянутих міжнародних прав має здійснюватися з дотриманням принципу *lex specialis*, який встановлює, що право, яке більш конкретно розроблене для певної ситуації, що склалася (*lex specialis*), має переважну силу над більш загальним правом (*lex generalis*). Такої думки дотримується О. В. Сенаторова (Senatorova, 2018, p. 53).

Як відомо, права людини на життя та охорону здоров'я визначають відносини, що формуються між людиною та державою. Визначення цих прав у законодавчих правових актах має забезпечити надійні гарантії їх реалізації.

Безперечним є те, що держава виявляє політичну відповідальність щодо захисту прав людини під час збройних конфліктів. З цього приводу варті уваги висловлювання Ю. Усманова про те, що в межах екстратериторіальної дії положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Міжнародного пакту про громадянські та політичні права держава має вжити заходів, спрямованих проти свавільного та незаконного вбивства, а також має проводити ефективно розслідування та надати ефективний засіб правового захисту (Usmanov, 2018, p. 4; Usmanov, 2021).

Міжнародні правові стандарти у сфері охорони здоров'я, окреслені в статті С. Цебенко та М. Журавель, розглядають у взаємозв'язку з міжнародними стандартами прав людини, що відповідають демократичним цілям розвитку людства та суспільних відносин. Автори

зазначають, що правові позиції міжнародно-правових документів у сфері охорони здоров'я (Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, Конвенції про права дитини, Конвенції про права осіб з інвалідністю, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, Лісабонської декларації) сформульовані як функціонально універсальні норми та принципи, у яких зафіксовано необхідний мінімальний і бажаний обсяг та зміст прав людини у цій галузі (Thebenko, & Zhuravel, 2020, p. 116).

Варта уваги й праця О. О. Пунди, у якій право на охорону здоров'я тлумачиться як забезпечувальне право, спрямоване на недопущення погіршення стану здоров'я людини, основним елементом якого є право на використання засобів збереження здоров'я (індивідуально або за допомогою спеціально уповноважених організацій) (Punda, 2014).

Узагальнення методологічних підходів до розуміння прав людини на життя та охорону здоров'я дозволяє розглядати їх у різних аспектах, а саме, як: поняття, які є підґрунтям існування індивіда, що пов'язано з його свободою та відображає цінність людини, і водночас є її вимогою мати певні можливості (суб'єктивні права), що сприяють зробити життя цієї людини справді гідним; система принципів, які забезпечують і гарантують умови можливості людського життя, норм і традицій; мірило свободи; визначальна компонента правового статусу особи; засади конституційного ладу; базис громадянського суспільства; основа сучасної цивілізації; загальна та рівна для всіх норма (міра) можливої поведінки (свободи).

Тому перед сучасною наукою постало завдання всебічного розгляду реалізації прав людини, розробки та використання відповідних форм і методів боротьби з ворогами під час війни в контексті закріплених законом захисту прав на життя та здоров'я українців.

Окреслюючи особливості оперативних дій учасників ТрО під час воєнного стану, зазначимо, що вони пов'язані з ризиком для їх власного життя та здоров'я. Водночас виконання бойових завдань передбачає високий ступінь відповідальності за життя людей, які страждають від військового вторгнення Росії. Наші громадяни стали свідками насильства, втратили членів сім'ї, близьких людей, житло, що спричинило порушення психічного стану, страждання, посттравматичні стресові розлади.

Від успішності оборонних, оперативних, рятувальних дій учасників ТрО певним чином залежить результат протидії військовій агресії. Тому особливої актуальності набуває дослідження впливу суб'єктивних факторів на успішність оперативної діяльності бійців ТрО в екстремальних умовах воєнного стану, зокрема в контексті захисту прав людей на життя та охорону здоров'я. Адже мобілізація зусиль і сили

волі, внутрішніх ресурсів і незламного духу захисників держави сприяють ефективності бойових дій і, відповідно, успіху в протидії окупантам і перемозі над ворогом.

Мета статті полягає в методологічному дослідженні впливу суб'єктивних факторів на успішність оперативних дій бійців територіальної оборони в контексті захисту прав людини на життя та охорону здоров'я.

Як показала практика, за умов екстремального режиму оперативних дій у бійців територіальної оборони нерідко простежуємо негативні вияви їхнього внутрішнього стану, зумовлені такими факторами, як складність і незвичність завдань; обмеженість часу та недостатня інформованість про дії ворога для прийняття рішень і виконання завдань; тривога та страх; оперативність й інтенсивність діяльності; фізіологічний дискомфорт; сенсорна депривація. Негативний вплив цих факторів, безперечно, позначається на здоров'ї людей.

Зауважимо, що в теорії права серед його ознак виокремлено, перш за все, інтелектуальний та емоційно-вольовий характер людей, що підтверджує неможливість відділення прав і свобод від психофізіологічного стану людини. Осягнення цінності цих прав і їх реалізація ґрунтуються на рефлексивних актах свідомості, зокрема осмисленні факторів впливу на волю, стрес, дистрес, психотравму (Skakun, 2001).

Так, у захисників ТрО на психофізіологічному стані можуть відбуватися порушення у функціонуванні їхніх внутрішніх ресурсів. Психічні негаразди зумовлюють виникнення певних проблем під час виконання оперативних завдань, а саме: складнощі соціально-психологічної адаптації до екстремальних умов бойових дій, зниження продуктивності й успішності оперативної діяльності. На процес соціально-психологічної адаптації впливає безліч емоційних ситуацій, які негативно позначаються на якості когнітивних функцій: зниження інтелектуальної активності, концентрації уваги, погіршення пам'яті та бойового реагування.

У випадках негативного впливу стресового фактора спостерігаємо труднощі в мобілізації вольових зусиль, погіршення саморегуляції емоційного стану та поведінки, зниження самооцінки виконаної діяльності, що свідчить про вияви синдрому емоційного вигорання та виснаження особистісних ресурсів.

Крім того, під впливом трагічних подій, пов'язаних із пораненням і загибеллю людей або можливою загрозою власної загибелі чи поранення, може виникнути посттравматичний стресовий розлад. Численні стресові фактори, що виникають у захисників в екстремальних умовах бойових дій, зумовлюють розвиток невротичних розладів і психосоматичних порушень. Тому зазначимо важливість організації та проведення заходів для допомоги захисникам у запобіганні негативних станів, досягненні ними емоційної

стійкості, збереженні здоров'я. Психологічні розлади перешкоджають адаптації до оперативної діяльності в екстремальних умовах і можуть спричинити загострення захворювань серцево-судинної системи, підвищення артеріального тиску.

З огляду на викладене, зазначимо, що тривале психічне та фізичне перевантаження учасників ТрО під час бойових дій і під час виконання оперативних завдань можуть спричинити негативні психічні наслідки (емоційне вигорання, вияви тривоги та страху, психосоматичні порушення, посттравматичний стресовий розлад), а також зміни функціонального стану організму. Отже, інтенсивні переживання впливають на зниження працездатності й успішності результатів діяльності людей, зокрема в екстремальних умовах територіальної оборони.

Таким чином, провідним завданням допомоги учасникам ТрО під час їх боротьби за право українського народу на життя, збереження здоров'я та підвищення успішності оперативних дій є спостереження та контроль за внутрішнім станом бійців, своєчасна діагностика в них психічних розладів, проведення профілактичних, діагностичних, консультативних і корекційних заходів.

Матеріали та методи

Науковий інтерес до проблеми соціально-психологічної адаптації захисників пов'язаний з тим, що діяльність в екстремальних умовах ТрО є ризиконебезпечною для життя та характеризується тривалими виявами психоемоційної напруги. Цей процес полягає в спостереженні за поведінкою бійців і встановленні доброзичливих стосунків між ними, виявленні особливостей виявів психічних функцій і властивостей.

У межах обстеження щодо соціально-психологічної адаптації учасників ТрО до оперативної діяльності в екстремальних умовах воєнного стану було проведено діагностичні заходи, спрямовані на виявлення психічного стану захисників з метою визначення суб'єктивних

факторів, що впливають на досягнення успішності оперативної діяльності, а також наявності в них психічних наслідків бойових дій.

Вибірку дослідження складала 15 респондентів – особи чоловічої статі від 18 до 59 років.

За допомогою методу опитування здійснювалося вивчення самооцінки успішності бойових дій. Подальше дослідження суб'єктивних факторів, які впливають на успішність результатів оперативної діяльності захисників ТрО та їх психологічне благополуччя, проводилося з використанням комплексу діагностичних методик, а саме:

1. «Соціально-психологічна адаптація» К. Роджерса та Р. Даймонда (СПА, адаптація А. К. Осницького) (Rodzhers).
2. Діагностика емоційного вигорання В. В. Бойка (Boiko).
3. Опитувальник на виявлення схильності до ризику (RSK) Г. Шуберта (адаптація Є. П. Ільїна) (Shubert).
4. Шкала психологічного благополуччя К. Ріффа (ШПБ, адаптація Т. Д. Шевеленкової та Т. П. Фесенко) (Riff).
5. Тест життєстійкості С. Мадді (ТЖС, адаптація Д. О. Леонтьєва) (Maddi).

Результати та обговорення

Діагностика самооцінки успішності бойових дій передбачала застосування методу опитування. Учасникам було запропоновано оцінити успішність виконання своїх дій за 7-бальною шкалою: 7 балів – «безумовно «так»; 6 балів – «так»; 5 балів – «скоріше «так»; 4 бали – «складно оцінити»; 3 бали – «скоріше «ні»; 2 бали – «ні»; 1 бал – «безумовно «ні». За допомогою експертного інтерв'ю відбувалося зовнішнє оцінювання успішності бойових дій захисників ТрО. До експертної групи було залучено керівника батальйону та його заступника.

За результатами опитування було визначено критерії успішності оперативних дій бійців ТрО (табл. 1):

Таблиця 1

Критерії та показники успішності оперативних дій учасників тероборони

№ з/п	Критерії	Показники
1.	Здатність до оперативного реагування на виконання завдань	– здатність миттєво реагувати на сигнали тривоги та військового вторгнення; – прийняття оптимальних рішень за короткий проміжок часу; – прийняття оптимальних рішень за короткий проміжок часу; – оперативне включення до заходів з проведення невідкладних робіт щодо оборони
2.	Працездатність	– фізична витримка; – здатність ефективно працювати протягом тривалого часу; – здатність виконувати різні види оперативних завдань територіальної оборони
3.	Психологічна надійність	– особиста відповідальність і дисциплінованість; – емоційна стійкість під час виконання оперативних завдань; – здатність до саморегуляції та самоконтролю власної поведінки в екстремальних умовах територіальної оборони
4.	Результативність	– успішність у проведенні невідкладних робіт; – участь у заходах ТрО; – значна кількість урятованих жертв і допомога постраждалим

Згідно з даними самооцінки успішності оперативних дій вибірку захисників було розподілено на 3 групи: з високим рівнем – 6 випробуваних (40%), із середнім –

5 респондентів (35%), з низьким – 4 учасники (25%). Отримані результати унаочнено на мал. 1.

Мал. 1. Кількісні результати самооцінки успішності оперативних дій бійців ТрО

Таким чином, згідно з порівняльним аналізом, групи з високим і середнім рівнем успішності оперативних дій мають подібні показники за всіма вказаними критеріями. Однак

група з низьким рівнем успішності відрізняється за всіма показниками від групи з високим рівнем по трьох показниках з чотирьох від групи з середнім рівнем успішності (табл. 2).

Таблиця 2

Достовірність відмінностей (за U-критерієм Манна-Уїтні) середніх значень самооцінки успішності діяльності бійців ТрО (в балах)

КРИТЕРІЇ	Рівень самооцінки успішності бойових дій			p =	
	Високий (1 група)	Середній (2 група)	Низький (3 група)	1/3	2/3
Здатність до оперативного реагування	5,7 ± 0,8	5,6 ± 0,7	4,8 ± 0,8	0,003	0,010
Працездатність	5,7 ± 0,8	5,6 ± 0,7	4,8 ± 0,8	0,003	0,010
Психологічна надійність	6,1 ± 0,6	5,8 ± 0,7	5,0 ± 0,7	0,001	0,002
Результативність	6,0 ± 0,5	5,7 ± 0,6	5,2 ± 0,8	0,002	0,019

Результати експертної оцінки успішності оперативних дій за визначеними критеріями подано в табл. 3.

Таблиця 3

Достовірність відмінностей (за U-критерієм Манна-Уїтні) середніх значень експертної оцінки критеріїв успішності оперативних дій бійців ТрО в групах (у балах)

КРИТЕРІЇ	Рівень експертної оцінки успішності бойових дій			p =	
	Високий (1 група)	Середній (2 група)	Низький (3 група)	1/3	2/3
Здатність до оперативного реагування	5,7 ± 0,8	5,6 ± 0,7	4,8 ± 0,8	0,003	0,010
Працездатність	6,5 ± 0,5	6,4 ± 0,6	5,8 ± 0,7	0,002	0,005
Психологічна надійність	6,1 ± 0,6	5,8 ± 0,7	5,0 ± 0,7	0,001	0,002
Результативність	6,0 ± 0,5	5,7 ± 0,6	5,2 ± 0,8	0,002	0,019

Кореляційний аналіз показників успішності оперативних дій, здійснений на підставі самооцінки й експертної оцінки, виявив у виборці бійців ($n = 15$) наявність тісних кореляцій між ними ($r = 0,52$; при $p \leq 0,001$), що доводить взаємоузгодження між внутрішньою та зовнішньою оцінкою успішності. Бійці ТрО об'єктивно оцінюють успішність власних дій.

Проте кореляційний аналіз, проведений у трьох окремих групах, виявив, що зовнішня та внутрішня оцінки успішності бойових дій корелюють лише в групі бійців з низькою самооцінкою ($r = 0,57$; при $p \leq 0,05$), у ній їхня самооцінка характеризується нестабільністю й може зменшуватися в разі зниження експертної оцінки. І навпаки, підвищення зовнішньої оцінки успішності дій бійців ТрО з низькою самооцінкою може бути прогностичним фактором ефективності оперативних дій.

Таким чином, окрім зовнішньої оцінки успішності, існують й інші, зокрема внутрішні (суб'єктивні) фактори підвищення ефективності оперативних дій і самооцінки їхньої успішності. Так, до визначальних суб'єктивних факторів успішності бойових дій в екстремальних умовах

належить здатність до соціально-психологічної адаптації. З метою її дослідження використувалася методика «Соціально-психологічна адаптація» К. Роджерса та Р. Даймонда (адаптація А. К. Осницького) (Rodzhers).

У результаті опрацювання отриманих результатів діагностики за цією методикою виявилось, що найбільш адаптивною до дій в екстремальних умовах є група з високими показниками самооцінки успішності оперативних дій. У цій групі були найменші кількісні показники дезадаптації.

Причому в першій групі виявився найвищий сумарний показник «Адаптація», що містить як вихідні показники позитивного аспекту адаптації – «Самоприйняття», «Прийняття інших», «Інтернальність», так і маркери дезадаптації – «Неприйняття себе», «Емоційний дискомфорт», «Екстернальність». Останні показники знаходяться нижче нормативних значень.

Порівняльний аналіз (U-критерій Манна-Уїтні) дозволяє зазначити, що в другій і третій групі показники соціально-психологічної адаптації зменшуються, а показники дезадаптації, відповідно, збільшуються (табл. 4).

Таблиця 4

Середні значення вихідних показників у захисників ТрО за методикою «Соціально-психологічна адаптація» К. Роджерса та Р. Даймонда (у балах)

Показники	Норма	Рівень успішності СПА			p=	
		високий (1)	середній (2)	низький (3)	1/2	1/3
Адаптація	68–136	154,9 ± 15,2	149,2 ± 13,6	142,4 ± 12,4		0,007
Дезадаптація	68–136	44,5 ± 23,4	52,0 ± 26,1	60,2 ± 34,1		
Самоприйняття	22–42	53,3 ± 5,0	51,2 ± 5,3	49,5 ± 7,9		
Неприйняття себе	14–28	6,4 ± 6,2	7,4 ± 6,2	10,3 ± 6,7		
Прийняття інших	12–24	29,1 ± 3,5	26,8 ± 3,9	26,1 ± 3,0		0,013
Неприйняття інших	14–28	9,0 ± 4,7	12,3 ± 5,4	12,1 ± 6,7	0,047	
Емоційний комфорт	14–28	27,9 ± 3,7	24,7 ± 5,0	24,8 ± 5,9	0,034	
Емоційний дискомфорт	14–28	6,0 ± 6,3	8,7 ± 7,0	10,1 ± 8,0		
Інтернальність	26–52	58,5 ± 5,5	57,2 ± 4,8	57,0 ± 5,6		
Екстернальність	18–36	8,2 ± 6,5	8,4 ± 7,4	11,7 ± 9,1		
Домінування	6–12	10,7 ± 4,0	10,6 ± 3,5	9,1 ± 3,5		
Інформованість	12–24	15,8 ± 5,7	15,6 ± 4,9	15,5 ± 7,0		
Ухилення від проблем	10–20	11,6 ± 4,3	9,4 ± 4,6	12,5 ± 6,6		

Кореляційний аналіз самооцінок успішності бойових дій з вихідними даними за методикою «Соціально-психологічна адаптація» продемонстрував наявність позитивних кореляційних зв'язків з показниками «Адаптація» ($p \leq 0,05$) та «Прийняття інших» ($p \leq 0,01$), а саме: чим вищі показники адаптації, тим вищий рівень вияву позитивного ставлення до інших людей, і тим вище респондент оцінює успішність власних дій.

Кількісні дані також свідчать про мінусові кореляційні зв'язки між самооцінками успішності дій і показниками «Неприйняття себе» ($p \leq 0,05$), «Неприйняття інших» ($p \leq 0,05$), «Емоційний дискомфорт» ($p \leq 0,05$).

Отже, якщо в захисника ТрО виявлено емоційний дискомфорт, негативне ставлення до себе та інших людей, то його показники свідчать,

відповідно, про низький рівень самооцінки успішності оперативних дій. Відтак, отримані емпіричні дані дозволяють акцентувати на значущості фактору соціально-психологічної адаптації бійців ТрО до екстремальних умов воєнного стану, досягнення високого рівня якої виявляється в позитивному ставленні до себе, інших людей, до виконання оперативних завдань.

Вивчення змін у внутрішній сфері полягає у виявленні емоційного вигорання, дезадаптаційних форм поведінки, невротичних і психосоматичних порушень, а також наслідків психотравмуючих подій. Діагностичний інструментарій сприяє встановленню кількісних і якісних виявів, наявності або розвитку певних показників, які негативно відображаються на виконанні оперативних

завдань, а також за межами умов територіальної оборони.

Наступним кроком дослідження було вивчення фактору емоційного вигорання за методикою «Діагностика емоційного вигорання» В. В. Бойка (Boiko).

За результатами кількісних даних, унаочнених у таблиці 5, зазначимо, що респонденти виявили достатній рівень психологічної стійкості: в усіх виокремлених групах показники емоційного вигорання знаходяться в межах середнього рівня, а в групі з високим рівнем – показник «Емоційне

виснаження» знаходиться в зоні низького рівня – $(9,8 \pm 4,0)$ бали при $M_{крит} < 16$.

Слід зауважити, що учасники всіх трьох груп констатують у себе середній ступінь вираження таких симптомів емоційного вигорання, як деперсоналізація та редукція власних досягнень.

У групі з високим рівнем самооцінки меншою мірою виявляється синдром емоційного вигорання, ніж в учасників другої та третьої груп. Ці респонденти недостатньо схильні до деперсоналізації, оцінки за показником «Емоційне виснаження», які є значно нижчими, ніж в групі з низьким рівнем самооцінки діяльності.

Таблиця 5

Діагностичний інструментарій вивчення рівня емоційного вигорання за методикою В. В. Бойка

№ з/п	Фази	Симптоми	Показники
1	«Напруження»	1 симптом	Переживання психотравмуючих обставин
		2 симптом	Незадоволеність собою
		3 симптом	«Загнаність у клітку»
		4 симптом	Тривога та депресія
2	«Резистенція»	1 симптом	Неадекватне вибіркове емоційне реагування
		2 симптом	Емоційно-моральна дезорієнтація
		3 симптом	Розширення сфери економії емоцій
		4 симптом	Редукція обов'язків
3	«Виснаження»	1 симптом	Емоційний дефіцит
		2 симптом	Емоційна відстороненість
		3 симптом	Особиста відстороненість (деперсоналізація)
		4 симптом	Редукція обов'язків

На підставі аналізу слід зробити висновок, що показники самооцінки успішності бойових дій негативно корелюють з виснаженням ($p \leq 0,01$) і

резистенцією ($p \leq 0,01$) та позитивно – з напруженнями під час виконання бойових дій ($p \leq 0,01$).

Таблиця 6

Середні значення показників за методикою «Діагностика рівня емоційного вигорання» В. В. Бойка в бійців ТрО (у балах)

Фази	Рівні емоційного вигорання			$p=$	
	Високий (1)	Середній (2)	Низький (3)	1/2	1/3
Напруження	$39,2 \pm 4,8$	$32,9 \pm 2,9$	$32,2 \pm 3,8$	0,001	0,001
Резистенція	$3,4 \pm 2,8$	$6,3 \pm 3,3$	$6,9 \pm 5,4$	0,008	0,032
Виснаження	$9,8 \pm 4,0$	$12,5 \pm 6,8$	$14,9 \pm 6,0$	0,004	0,004

Як свідчать емпіричні дані таблиці 6, схильність до емоційного вигорання є внутрішнім суб'єктивним фактором, який значною мірою зумовлює негативні результати дій в екстремальних умовах війни.

Для дослідження схильності до ризику респондентів використовувався опитувальник RSK Г. Шуберта (адаптація Є.П. Ільїна) (Shubert). Згідно з даними, унаочненими в таблиці 6,

показники схильності до ризику у вибірці учасників ТрО перевищують межі середнього рівня вираження ($M_{крит} = \text{від } -10 \text{ до } 10$). Причому було виявлено, що найвищі показники схильності до ризику констатовано в групі з високим рівнем самооцінки успішності бойових дій – $(25,0 \pm 5,1)$ балів, найнижчі – у групі з низьким рівнем опитуваних – $(18,3 \pm 6,8)$ балів (табл. 6).

Таблиця 7

Середні значення показників схильності до ризику в групах бійців ТрО (у балах)

Показник	Рівень схильності до ризику			$p<$	
	Високий (1)	Середній (2)	Низький (3)	2/3	1/3
Схильність до ризику	$25,0 \pm 5,1$	$3,8 \pm 6,1$	$18,3 \pm 6,8$	0,014	0,004

Здійснений кореляційний аналіз дає змогу твердити про пропорційну відповідність між вказаними показниками: чим вища схильність до ризику, тим вище опитувані оцінюють успішність власної діяльності ($p \leq 0,01$). Згідно з поданими даними, успішність дій захисників обумовлює готовність їх до ризику.

Для виявлення психологічної надійності респондентів використовувалася методика «Шкала психологічного благополуччя» К. Ріфф (ШПБ,

адаптація Т. Д. Шевеленкової та Т. П. Фесенко) (Riff).

Кількісний аналіз отриманих даних щодо рівня вираження психологічного благополуччя засвідчив, що в усіх групах середні значення параметрів за цією методикою знаходяться в межах середнього рівня. Причому зі зниженням рівня самооцінки успішності оперативних дій зменшуються показники психологічного благополуччя.

Таблиця 8

Середні значення показників за методикою «Шкала психологічного благополуччя» К. Ріфф у групах бійців ТрО (у балах)

Показники	Рівень психологічного благополуччя			p =		
	Високий (1)	Середній(2)	Низький (3)	1/2	2/3	1/3
Позитивне ставлення до оточуючих	68,7 ± 8,8	63,8 ± 9,6	60,8 ± 7,4			0,008
Автономія	64,2 ± 8,8	58,6 ± 6,5	55,8 ± 6,8	0,045		0,004
Управління середовищем	64,0 ± 6,8	60,3 ± 7,6	53,9 ± 6,4		0,015	0,001
Особистісне зростання	66,8 ± 8,6	65,7 ± 6,5	58,4 ± 7,7		0,007	0,007
Цілі в житті	69,1 ± 8,8	67,2 ± 6,2	61,4 ± 6,3		0,004	0,010
Самоприйняття	68,1 ± 8,2	65,0 ± 6,2	57,1 ± 11,0		0,021	0,001

Результати аналізу за методикою «Шкала психологічного благополуччя» К. Ріфф (ШПБ) свідчать, що психологічне благополуччя меншою мірою виражено в групі з низьким рівнем самооцінки успішності бойових дій. У респондентів, які низько оцінили власну успішність, показники самооцінки нижчі (за чотирма показниками з шести), ніж у групі із середнім вираженням (табл. 8).

За даними проведеного опитування показники групи із середнім рівнем самооцінки успішності бойових дій відрізняються від групи з високим рівнем за показником «Автономія».

Кореляційний аналіз свідчить, що показники за методикою ШПБ корелюють із самооцінками учасників бойових дій на високому рівні значущості («Управління середовищем» та «Самоприйняття» при $p \leq 0,001$, а «Позитивні стосунки з оточуючими», «Автономія», «Особистісне зростання» та «Цілі в житті» при $p \leq 0,01$).

Тому психологічне благополуччя є значущим суб'єктивним фактором, що зумовлює успішність оперативних дій опитуваних, їх позитивну самооцінку себе, власного життя, свідчить про здатність до самоактуалізації та особистісного зростання.

Для вивчення життєстійкості бійців ТрО було застосовано «Тест життєстійкості» С. Мадді (Maddi). Згідно з даними таблиці, показники життєстійкості знижуються від групи з високим рівнем самооцінки успішності бойових дій до групи з низьким її рівнем (табл. 9). Причому в групі з високим рівнем успішності дій значення показника «Ризик» перевищує межу середніх значень; у групі з низьким рівнем – нижче межі середніх значень знаходяться значення за показником «Залученість», а також за сумарним показником «Життєстійкість».

Таблиця 9

Середні значення показників за методикою «Тест життєстійкості» С. Мадді в групах бійців ТрО (у балах)

Показник	Норма	Рівень життєстійкості			p =	
		Високий (1)	Середній (2)	Низький (3)	2/3	1/3
Залученість	37,6 ± 8,1	32,6 ± 7,4	30,4 ± 4,9	21,8 ± 9,4		0,001
Контроль	29,2 ± 8,4	31,55 ± 8,9	28,0 ± 8,6	21,7 ± 9,5	0,004	0,003
Ризик	13,9 ± 4,4	19,25 ± 5,0	17,7 ± 6,3	13,6 ± 7,0	0,026	0,008
Життєстійкість	80,7 ± 18,5	83,40 ± 18,9	76,0 ± 17,0	57,1 ± 24,5		0,001

На підставі даних порівняльного аналізу група з низьким рівнем самооцінки успішності бойових дій відрізняється від групи з високим рівнем за всіма показниками методики, а від групи із середнім рівнем – відрізняється за показниками «Контроль» та «Ризик».

Проведений аналіз за методикою ТЖС дозволив виявити кореляційні зв'язки на високому рівні достовірності ($p \leq 0,001$) між самооцінками успішності бойових дій за такими показниками, як «Залученість», «Контроль», «Життєстійкість», «Ризик» ($p \leq 0,01$).

Отже, доведено, що успішність оперативних дій бійців залежить також від їхньої життєстійкості, що передбачає психологічну стійкість до стрес-факторів, залученість до оперативної діяльності, здатність до контролю та самоконтролю власної поведінки в екстремальних ситуаціях воєнного стану.

Висновки

На підставі вищезазначених теоретичних положень і результатів методологічного дослідження слід сформулювати такі висновки:

1. Для забезпечення прав громадян України на життя та охорону здоров'я під час воєнного стану слід провести заходи щодо запобігання захворюванням і жертвам унаслідок військової агресії (тероризму) із залученням джерел міжнародного фінансування. З огляду на тривання збройної агресії Росії, варте особливої уваги спостереження за станом здоров'я захисників територіальної оборони, які спільно з державою несуть громадську та соціальну відповідальність за нейтралізацію загрози життю та здоров'ю співвітчизників у ситуації збройного конфлікту.

2. Психічне та фізичне перевантаження бійців ТрО в небезпечних умовах оперативної діяльності спричиняє соціально-психологічну дезадаптацію, зниження працездатності, життєстійкості й активності захисників. Екстремальні ситуації, що виникають під час виконання оперативних завдань, безперечно, впливають на успішність, точність і безпомилковість бойових дій, що зумовлює потребу в наданні належної уваги до бійців і допомоги державних органів.

3. Суб'єктивними факторами, які впливають на успішність оперативних дій бійців ТрО, є адаптованість до екстремальних ситуацій оперативної діяльності за умов воєнного стану, життєстійкість, схильність до ризику, емоційна стійкість, психологічне благополуччя, які можуть бути використані як орієнтири для здійснення

профілактичних, консультаційних і корекційних заходів, спрямованих на підвищення ефективності оперативної діяльності захисників.

4. Кількісний аналіз набутих емпіричних даних свідчить про низхідну динаміку за показниками внутрішньої (самооцінки) та зовнішньої (експертної) оцінки успішності оперативних дій бійців ТрО, яка знижується від групи з високим її рівнем до групи з низьким рівнем, а також про мінусову динаміку їх соціально-психологічної адаптації до оперативної діяльності, схильності до ризику, психологічного благополуччя та життєстійкості. Виявлені показники емоційного вигорання, навпаки, мають позитивну динаміку та зростають від групи з високим рівнем успішності до групи з низьким рівнем її рівнем. Отримані емпіричні дані діагностичного дослідження констатують підвищену схильність учасників ТрО до емоційного вигорання, що підтверджує доцільність вдосконалення програм із запобігання негативних наслідків стану здоров'я під час війни та проведення заходів з оптимізації емоційного стану як суб'єктивного фактора підвищення успішності оперативних дій в екстремальних умовах збройного конфлікту.

5. Застосування розглянутого комплексу діагностичних методик дозволяє в різних аспектах оцінити вплив суб'єктивних факторів на успішність виконання оперативних дій бійців ТрО в ризиконебезпечних умовах війни, а також аргументовано обґрунтувати сформульовані висновки.

6. Результати проведеного методологічного дослідження свідчать про необхідність своєчасного виявлення негативних наслідків психічного здоров'я, отримання об'єктивних даних за короткий термін діагностичного обстеження, на підставі яких визначається специфіка профілактичних, консультативних і корекційних заходів, які забезпечують підвищення життєдіяльності, підтримку працездатності й актуального функціонального стану бійців. Регулярне проведення заходів, спрямованих на спостереження за станом здоров'я захисників, сприятиме реалізації їхніх прав на охорону здоров'я та життя, що, відповідно, має забезпечити ефективність бойових дій учасників оборони.

Перспективи подальших досліджень в окресленому напрямі полягають у збільшенні обсягу вибірки, удосконаленні програм реалізації прав людини на життя та у сфері охорони здоров'я, впровадженні сучасних технологій активізації патріотичної діяльності захисників Батьківщини.

References

- [1] Bakalinska, O.O., Bezukh, O.V., & Kolohoida, O.V. (et al.). (2017). *Competition law of Ukraine*. V.S. Shcherbyna, & I.V. Lukach (Eds.). Kyiv: Lira-K. Retrieved from <https://jurkniga.ua/contents/konkurentne-pravo-ukrayini.pdf>.
- [2] Boiko, V.V. *Diagnosis of emotional burnout*. Retrieved from <https://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid=a2FuaXYuaW5mb3xobWl5bmF8Z3g6NGNkY2FiYzk0NDMyOWE5Mw>.

- [3] Dzhuska, A.V., & Paliukh, A.Ya. (2019). The constitutional human right to life in Ukraine: a modern approach. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 4(113), 48-50. doi: 10.33270/01191134.48.
- [4] Hladun, Z. (1994). Human right to life and problems of its legal protection in Ukraine. *Ukrainian journal of human rights in Ukraine*, 1, 47-54.
- [5] Maddi, S. *Viability test (TJS)*. Retrieved from: http://ni.biz.ua/1/1_5/1_51709_test-zhiznestoykosti-s-maddi.html.
- [6] Pictet, J. (1975). *Humanitarian Law and the Protection of War Victims*. Geneva. Retrieved from <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/S0020860400020659a.pdf>.
- [7] Punda, O.O. (2014). The concept of personal non-property rights that ensure the natural existence of a person. *A Actual problems of the state and law*, 74, 197-204. Retrieved from <http://hdl.handle.net/11300/4395>.
- [8] Rabinovych, P. (2015). Fundamental human rights: a terminological and conceptual toolkit of research and teaching. *Law of Ukraine*, 2, 9-23. Retrieved from <https://rd.ua/storage/attachments/>.
- [9] Rodzhers, K. *Socio-psychological adaptation (SPA)*. Retrieved from <http://weplib.pp.ua/423-diagnostics-sotsialno-psihologicheskoy-22457.html>.
- [10] Riff, K. *Scale of psychological well-being (SHPB)*. Retrieved from https://www.eztests.xyz/tests/personality_ryff.
- [11] Schaefer, B. (2006). *Zum Verhältnis Menschenrechte und humanitäres Völkerrecht*. Potsdam. Retrieved from <https://publishup.uni-potsdam.de/opus4-ubp/frontdoor/deliver/index/docId/2500/file/sgm13.pdf>.
- [12] Senatorova, O. V. (2018). *Human rights and armed conflicts*. Kyiv: Holembovska O. O. Retrieved from https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_6_copy.pdf.
- [13] Shubert, H. *Questionnaire to identify risk appetite (RSK)*. Retrieved from <https://gtc-ltd.com.ua/preparedness-for-risk-of-shubert/>.
- [14] Skakun, O. F. (2001). *Theory of the state and law*. Kharkiv: Konsum. Retrieved from <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-51.html>.
- [15] Stadnik, I.V., & Bondar, A.S. (2019). Human rights in the context of legal positivism. *Legal journal of Donetsk University*, 2, 3-12. doi: <https://doi.org/10.31558/2518-7953.2019.2.1>.
- [16] Stepaniuk, Yu.O. (2021). The concept and place of competition law in the legal system of EU countries. *Analytical and comparative jurisprudence*, 4, 372-376. doi: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.04.65>.
- [17] Thebenko, S., & Zhuravel, M., (2020). International legal standards in the field of health care: to the characterization of sources. *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic"*, 3(27), 116-124. doi: <http://doi.org/10.23939/law2020.27.116>.
- [18] Thebenko, S.V. (2015). The right of a person to die in a natural way as a component of the content of the right to life (modern Orthodox ideas in the light of international standards). *Bulletin of the Lviv Polytechnic National University*, 813, 162-167. Retrieved from <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/f10ee526-0342-4a90-948c-148b26e810e3/content>.
- [19] Usmanov, Yu. I. (2021). *The right to life in armed conflicts and situations of violence within the state*. Kyiv: Pravo. Retrieved from <https://jurkniga.ua/pravo-na-zhittya-v-umovakh-zbroynikh-konfliktiv-i-situatsiy-nasilstva-v-seredini-derzhavi/>.
- [20] Usmanov, Yu. I. (2018). International legal provision of the right to life in the conditions of armed conflicts and situations of violence within the state. (Doctoral thesis, National Law University named after Yaroslav the Wise. Kharkiv, Ukraine). Retrieved from <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/16534>.
- [21] Vinhlovska, O., & Demydenko, K. (2009). A child's right to life is one of the fundamental human rights. *Medical law*, 1(57). 46-48. Retrieved from <http://www.health-medix.com/articles/mistetzvo/2009-03-24/46-48.pdf>.

Список використаних джерел

- [1] Конкурентне право України : навч. посіб. / [О. О. Бакалінська, О. В. Безух, О. В. Кологойда та ін.]; за ред. В. С. Щербини, І. В. Лукач. Київ : Ліра-К, 2017. 380 с. URL: <https://jurkniga.ua/contents/konkurentne-pravo-ukrayini.pdf>.
- [2] Бойко В. В. Діагностика емоційного вигорання. URL: <https://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid=a2FuXUuaW5mb3xobWlsbmF8Z3g6NGNkY2FiYzk0NDMyOWE5Mw>.
- [3] Джуська А. В., Палюх А. Я. Конституційне право людини на життя в Україні: сучасний підхід. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 4 (113). С. 48–56. doi: 10.33270/01191134.48.
- [4] Гладун З. Право людини на життя і проблеми його юридичного забезпечення в Україні. *Український часопис прав людини в Україні*. 1994. № 1. С. 47–54.

- [5] Мадді С. Тест життєстійкості (ТЖС). URL: http://ni.biz.ua/1/1_5/1_51709_test-zhiznestoykosti-s-maddi.html.
- [6] Pictet J. Humanitarian Law and the Protection of War Victims. Geneva, 1975. P.312. URL: <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/S0020860400020659a.pdf>.
- [7] Пунда О. О. Поняття особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 74. С. 197–204. URL: <http://hdl.handle.net/11300/4395>.
- [8] Рабінович П. Основоположні права людини: терміно-поняттєвий інструментарій дослідження та викладання. *Право України*. 2015. № 2. С. 9–23. URL: <https://rd.ua/storage/attachments/>.
- [9] Роджерс К., Даймонд Р. Соціально-психологічна адаптація (СПА). URL: <http://weplib.pp.ua/423-diaagnostika-sotsialno-psihologicheskoy-22457.html>.
- [10] Ріфф К. Шкала психологічного благополуччя (ШПБ). URL: https://www.eztests.xyz/tests/personality_ryff/.
- [11] Schaefer V. Zum Verhältnis Menschenrechte und humanitäres Völkerrecht. Potsdam, 2006. 109 p. URL: <https://publishup.uni-potsdam.de/opus4-ubp/frontdoor/deliver/index/docId/2500/file/sgm13.pdf>.
- [12] Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. Київ : Голембовська О. О., 2018. 430 с. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_6_copy.pdf.
- [13] Шуберт Г. Опитувальник на виявлення схильності до ризику (RSK). URL: <https://gtc-ltd.com.ua/preparedness-for-risk-of-shubert/>.
- [14] Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-51.html>.
- [15] Стаднік І. В., Бондар А. С. Права людини в контексті юридичного позитивізму. *Правовий часопис Донецького університету*. 2019. № 2. С. 3–12. doi: 10.31558/2518-7953.2019.2.1.
- [16] Степанік Ю. О. Поняття та місце конкурентного права у правовій системі країн ЄС. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 4. С. 372–376. doi: 10.24144/2788-6018.2021.04.65.
- [17] Цебенко С., Журавель М. Міжнародно-правові стандарти у сфері охорони здоров'я: до характеристики джерел. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2020. № 3 (27). С. 116–124. (Серія «Юридичні науки»). doi: 10.23939/law2020.27.116.
- [18] Цебенко С. В. Право людини померти у природний спосіб як складова змісту права на життя (сучасні православні уявлення у світлі міжнародних стандартів). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2015. № 813. С. 162–167. (Серія «Юридичні науки»). URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/f10ee526-0342-4a90-948c-148b26e810e3/content>.
- [19] Усманов Ю. І. Право на життя в умовах збройних конфліктів і ситуацій насильства всередині держави : монографія. Київ : Право, 2021. 180 с. URL: <https://jurkniga.ua/pravo-na-zhittya-v-umovakh-zbroynikh-konfliktiv-i-situatsiy-nasilstva-vseredini-derzhavi/>.
- [20] Усманов Ю. І. Міжнародно-правове забезпечення права на життя в умовах збройних конфліктів та ситуацій насильства всередині держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2018. 20 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/16534>.
- [21] Вінгловська О., Демиденко К. Право дитини на життя як одне з фундаментальних прав людини. *Медицне право*. 2009. № 1 (57). С. 46–48. URL: <http://www.health-medix.com/articles/mistetzvo/2009-03-24/46-48.pdf>.
-

Methodological Study of the Influence of Subjective Factors on the Success of Operating Actions of Territorial Defense Fighters in the Context of the Protection of Human Rights to Life and Health Protection

SOVA Marharyta

Doctor of Pedagogic, Professor of the Department of Psychology, Pedagogy and Sociology of the State Tax University

Irpin, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8631-5326>;

DIENIZHNA Svitlana

PhD in Pedagogic, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology, Pedagogy and Sociology of the State Tax University

Irpin, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3190-7903>

Abstract. The operational actions of territorial defense fighters during martial law are associated with a risk to their own life and health, and also involve a high degree of responsibility for the lives of people suffering from Russia's military invasion. The success of their defensive, operational, and rescue actions depends to some extent on the outcome of countering military aggression. In this regard, the study of the influence of subjective factors on the success of the operational actions of territorial harrow fighters acquires special relevance and requires in-depth study. The relevance of the research problem is due to the need to implement the legally established human rights to life and health care during martial law, as well as to identify the influence of subjective factors on the success of operational actions of defenders of the Motherland. The purpose of the article is a methodological study of the influence of subjective factors on the success of operational actions of territorial defense fighters in the context of the protection of human rights to life and health. The research methodology consists of a set of methods (descriptive, inductive, deductive, analytical, evaluative, correlational, methods of mathematical statistics) and diagnostic methods necessary for the realization of the scientific goal. The study of the influence of subjective factors on the success of operational actions of defenders was carried out using the following methods: "Social-psychological adaptation" by K. Rogers and R. Diamond; "Diagnosis of emotional burnout" V. V. Boyka, "Questionnaire for identifying risk propensity" by H. Schubert, "Scale of psychological well-being" by K. Riff. "Viability test" S. Muddy. The scientific novelty of the research lies in the fact that for the first time the influence of subjective factors on the success of the operational actions of the participants of the territorial defense in the context of the protection of human rights to life and health care has been theoretically substantiated and empirically proven; criteria for the success of operational actions are defined, according to which a set of diagnostic research methods aimed at achieving the set goal is proposed; a correlational analysis of the subjective factors of the success of the operational actions of the soldiers of the territorial defense was carried out; the priority directions for improvement of psychological service programs during martial law are outlined. The results of the study indicate a downward trend in the indicators of the internal and external evaluation of the success of combat operations of the participants of the territorial defense, which decreases from the group of respondents with a high level to the group with a low level, as well as in the indicators of socio-psychological adaptation to extreme conditions of operational activity, propensity to risk, psychological well-being and vitality. Indicators of emotional burnout, on the contrary, have upward dynamics and grow from a group with a high level of success to a group with a low level of success. The results of the diagnostic examination indicate the need for timely detection of negative consequences of the mental health of soldiers, obtaining objective data for a short period of diagnostic examination, on the basis of which the specifics of measures are determined that ensure the improvement of the vitality and working capacity of soldiers of the Armed Forces of Ukraine, the success of their operational actions in the conditions martial law. Conclusions. The use of the proposed methodological toolkit made it possible to comprehensively examine the state of mental health of territorial defense fighters, to reveal the influence of subjective factors (adaptability to extreme conditions of operational activity, emotional stability, propensity to risk, psychological well-being, vitality) on the effectiveness of operational actions of defenders in dangerous conditions armed conflict. Regular preventive, advisory and corrective measures aimed at monitoring the health of defenders will contribute to the realization of their rights to health care. The practical significance of the results of the conducted methodological research is that the obtained empirical data on the influence of the considered subjective factors on the success of the operational activities of the fighters can serve as concrete guidelines for improving programs for the implementation of human rights to life and health protection during martial law, the organization of preventive and advisory measures that contribute to increasing the effectiveness of the military actions of the defenders of the Motherland

Keywords: right to life; right to health care; territorial defense fighters; subjective factors of success of operational actions